

אל המבקש

עלון חודשי להפצת תורת המוסר בדרכו של מרן הסבא מנובהרדוק צוק"ל

חשוון תשפ"ג

שנה ה' גיליון מס' 105

עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה

מרן הסבא צוקללה"ה

בזה שונה הוא: בשעה שרצה להפריע את אברהם אבינו נאלץ להעמיד לו נהר על דרכו; אבל אנו אין צריך למפריע כל כך גדול, אצלנו כל דבר קל לניסיון יחשב, ועל מפריעים כאלה בודאי נוכל לענות 'ואני בתומי אלך' - יען כי הניסיונות שלנו המה כחוט השערה לגבי נהר של אברהם. וכן בשעה שבא להפריע את אברהם אבינו מה'לשמה', היה מוכרח להפסיד אותו בדבר אמת: 'שמעתי מאחורי הפרגוד'. אצלנו אין צריך לכל זה, אותנו הוא יכול לפתות גם בדבר שקר, כמו להבטיח לנו כבוד או ממון וכדומה. ולפי שהורנו חז"ל שאדרבה, זה שמבטיח לנו הוא סיבה להפסדו, כמו שאמרו חז"ל: 'כל המחזר על הגדולה גדולה בורחת ממנו' (עירובין יג). וכתב הגר"א שכן הוא בכל המידות. לכן ע"ז אין צריכין לבוא אליו בתשובת של: "כך עונשו של בדאי שאפילו אמר דבר אמת" וכו' - הלא כל פיתויו אצלנו

המה בדבר שווא ושקר!

אמנם, הגם שנצח להשטן בכל דרכיו, אעפ"כ היה נשאר עוד מה שהיה חסר לו, והוא 'בירור המעשה'. אחרי כל המעשים, לא מצא אברהם אבינו עוד 'בירור' כי הוא מסור לעשות רצון ה' בלי שום נטייה דקה מן הדקה; כי מי יודע הרצון הראשון שסבב לו שילך לעקוד את יצחק בנו? כי מה יוכל לעשות, כי אף אם לא ישחוט הוא, לא יפלט מן המיתה מצד אחר - כי הרבה שלוחים למקום! וגם מפני שהרגיש טבעו במקצת, כמו שאחז"ל שזלגו עליו דמעות (בר"ר נ"ו). ואין לו מזה בירור על מצפונו היושר לאלוקיו. עד שאמר לו המלאך: 'אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה'. ופירשו חז"ל שבקש לכל הפחות להוציא ממנו דם. לכן אמר לו: אל תעש לו מאומה - אחר שבקש כל ימיו בירור ה'לשמה', מצא פה מקום לברר, כיון שאמר לו המלאך אל תשלח ידך אל הנער, והיה לו שני ציוויים: לשחוט ולא לשחוט; ובחר בהציווי הראשון לשחטו - בזה בירר את ה'לשמה', שלא נמצא בתוכו שום טבע המעכבו לקיים את דבר ה', ואם בחר בהציווי השני שמא נטייתו גרמה לו שיתאים עם הציווי ולא מחמת הציווי בלבד, ומה שרצה לשחוט מקודם שמא הוא מפני הטעמים שזכרנו.

ולמען היווכח בבירור כי אין לו שום רצון ראשון המסייע אותו לשחטו; וכן שאין לו שום דבר הכרחי אשר על ידו הוא מוכרח לבחור מה שבחר לו הבורא; וכן גם אין לו שום נטייה שתתאים עם הציווי שלא לשחטו אחרי ששמע הציווי שלא לשחטו - בחר בהציווי הראשון. ועתה אין כאן הטעמים הנ"ל, יען כי הבורא סלק ממנו הציווי, ומצא אז ג"כ שאין טבעו מפריע לו לקיום המצווה כלל. ולכן אמר לו ה': 'אתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה' - מזה גופא היית לירא אלוקים: כי עד עכשיו היית ירא השם בכה, והיה חסר לך ה'בפועל' - כמו שיחסר לנער הקטן שיגדל אף שבכחו לגדול, בכל זאת לשעתו הלא קטן הוא. אולם עכשיו ביררת מעשיך והיית לירא אלוקים בפועל!

(מדרגת האדם - בתקופות העולם, תקופת אברהם אבינו)

אחרי שעברו עשרה דורות אשר לא היה בהם אף אחד שבחר לחיות חיי הרוח, והדורות היו מכוסים בערפל חשכת הבערות, כסומא שלא ראה אור מימיו - מתוך אופל כזה הופיע אדם אחד אשר רחק מהם מקצה אל קצה: כבן שלוש שנים הכיר את בוראו; אבותיו ובני דורו המתעים לא יכלו להגביל את כח הביקוש שלו. כח בקשת האמת היה אצלו כל כך חזק עד שהסיך בעדו ובעד ההרגל הישן והנחות הקדומות ודעות הנפסדות שראה ושמע מכל בני דורו. בקש ומצא, חקר והשיג את ה' ואת תורתו. כמו שאמרו חז"ל (יומא כח): "קיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא נתנה".

ולא לבד שהגיע לקיים את מעשה המצווה בפועל - עוד הגיע להשיג את הדבר אשר מכוסה מכל בני אדם, והוא: "חשבון בירור מעשיו", כפי שאמרו חז"ל (פסחים נד): שבעה דברים מכוסים מבני אדם, ואחד מהם עומק הדין, ופירש רש"י ז"ל עומק הדין העתיד שהוא חשבון בירור מעשיו. ועל שתי ההשגות הגדולות האלה העידה לנו מעשה העקידה שלחם ונצח את השטן בכל הדרכים שרצה להכשילו בהן, כדי להפריעו מכל חלקי המצווה, ועל שניהם הוא אורב להפסידם. בראשונה יבוא להכשילו שלא יהיה ביכולתו לקיים את עצם מעשה המצווה. אם מנצחו מוטב, ואם רואה כי לא יכול לנצחו בניסיונותיו להפריעו מעצם מעשה המצווה - יתחיל לבקש תחבולות איך להרוס את ה'לשמה' שלו.

ושונה הוא מין מפריע הראשון מהשני, כי בשעה שבא להפסידו את עצם מעשה המצווה, אזי ישתדל להכביד עליו הניסיון במפריעים קשים, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה: 'ארי בחוץ' וכו'. אולם בשעה שבא להפסידו את ה'לשמה', אזי ישתדל להקל מעליו את הניסיון בכל מיני פיתויים: כי ישיג מזה כבוד או ממון וכדומה מן הפיתויים שמבואר בחובות הלבבות בשער יחוד המעשה.

ומצינו שבשני הדרכים האלו בא השטן לאברהם ללכוד אותו בחרמו: בתחילה העמיד לו נהר על דרכו, וחשב כי בזה ימנעהו מלילך להר המוריה. אולם אברהם אבינו לא התפעל מהנהר וענה לו: "אני בתומי אלך"! כמבואר במדרש, עד שהתפלל כי באו מים עד נפש. ואחר שראה כי לא יכול לנצח את מעשה המצווה השתדל להפסיד את ה'לשמה' שלו, לגנוב ממנו את הניסיון לגמרי. ולכן הגיד לו: שמעתי מאחורי הפרגוד כי השא לעולה ולא יצחק לעולה, ואין כאן ניסיון כלל, וכל מעשיך הוא רק מעשה חיצונית לגמרי, ואין אתה לוחם נגד טבעך כלום, כי ימנעך ה' מלשחוט. ע"ז ענה לו: "כך עונשו של בדאי, שאפילו אמר דבר אמת אין מאמינים אותו". שקר הדבר! לא שמעת מעולם מאחורי הפרגוד - כמבואר במדרש. ולכן היו תשובותיו שונות: כי על הנהר לא יכול לומר אליו שקר אתה דובר - הרי הנהר לנגד עיניו. ולכן היה מוכרח להלוך בתמימות: כך ציווה לי הבורא, ואין לי להימנע מפני שום דבר. ועל טענת: "שמעתי מאחורי הפרגוד" לא יכול להלוך בתמימות; כי אל מה ילך, לשחוט את בנו? הלא הוגד לו סוד הדבר, כי רק ניסיון הוא ולא שישחט אותו. ולכן היה צריך להרגיש כי שקר וכזב הדבר ולא שמע מעולם, כך עונשו וכו'.

כאז כן גם עתה ישתדל השטן להפריע את האדם בדרכיו האמורים. אולם

ניתן לקבל עלון זה במייל: elhamevakesh@gmail.com

הגישה למייל מתבצעת ממקום שמאושר ע"י ועדת הרבנים לענייני תקשורת

פנקס העבודה

ללמד עצמי לעשות את הדעת למושל בקרבי
הרבה דוגמאות לדבר. אולם כדאי לציין אחת מהם - החשובה שבהם: המשגיח הר"ש וולבה דג' חיבר ספר שלם (!) בשם 'פרקי קניין הדעת' על 'קבלה' אחת של רבו ריה"ל ממיי זצ"ל. וז"ל מיהו זצ"ל: 'שבת יראתי שאין אני ברשות עצמי, כי אם ביד אחרים ממש, והוא החומר עם אבותיו ותולדותיו אשר הם שולטים בקרבי, ולא די בזה, כי גם יתנו שוחד להשכל להטעותו בדבריהם המעקשים, אשר אך לגרש את האדם מן הטוב זהו כל רצונם. לכן קבלתי עלי בלג"ד ללמד עצמי לעשות את הדעת למושל בקרבי, אולי יעזרני ד', וע"ז קיבלתי עלי בלג"ד לעשות בכל יום חמשה פעמים עניינים נגד הרצון וכו'. ובקנס אם אחסר איזה יום 10 קאפקעס' עכ"ל. (דח"מ ח"א עמ' 9 - מתוך 'פנקס הקבלות' של המשגיח ממיר ליוה"כ) נפלאה עדות זו על פנקסו של ריה"ל, ועל הקבלה שלו לעשות 'פעולות' ב'הפך הרצון', ואף קנס קנס הוא א"ע אם לא יעמוד בקבלתו. מובן, שא"א לנהל דבר אדיר זה בלי 'פנקס' מסודר ועקבי. מעין מה שכתוב בגמרא, שר' ישמעאל כתב על 'פנקסו' שעליו להביא חטאת שמנה שיבנה ביהמ"ק.

בהקשר לקבלות טבלאות גדרים וכו' אפשר לציין את הספר החשוב: 'חשבון הנפש'; הספר נכתב ע"י ר' מנדל ז"ל איש סטאנוב שהיה מחכמי דורו, וספר זה לא זכה לפרסום מספיק - עד שקם מרן הגר"ס זצוק"ל והדפיס אותו והפיץ אותו בכלל ישראל, ומאז ועד היום הספר הזה מודרן רבים לתיקון המידות. וכך נכתב בהקדמת הספר: 'חשבון הנפש - היא תחבולה נפלאה להתרפא מחולי המידות ע"י התמדת חינוך תיקונייהם בדרך חשבון והנהגה נוחה וקלה' וכו'. הספר מסביר בצורה ברורה את מטרותיו: שישנם י"ג מידות עיקריות, ועובדים על כאור"א מהם בפני עצמו, ומסמנים בטבלה מיוחדת את ההצלחות והכישלונות חלילה. המחבר מסביר גם את 'ההרגשים' של כל מידה ומידה ע"פ 'רמזים' וכו'. בהדפסה מאוחרת יותר ע"י תלמידי ישיבת סלבודקא, הוסיף הגה"צ ר' אייזיק שר זצ"ל הקדמה נפלאה לספר זה.

כמו"כ ראוי להוסיף את הספר 'בן אברהם' שנכתב ע"י הגה"צ רא"א מייזס זצ"ל שכמו"כ מביא את הדבר ע"י קביעות עם טבלאות והסברים וכו'. כמו"כ בזמן האחרון מודפסים כל מני דוגמאות של פנקסים עם הצעות לקבלות בכל התחומים: מידות, יר"ש, הלכה, לימוד התורה"ק וכו'. כמו"כ ידוע שתלמיד אחד מסר בשם מרן הגר"ס, שהוא הדין את תלמידיו שכל אחד יתקין לו פנקס קטן, שבו תבוא רשימת כל המידות, וכל יום ירשום בצידן את קורות היום ביחס לכל מידה ומידה - בדרך זו תהיינה המידות נתונות תמיד תחת ביקורת ותשומת לב מכוונת לטיפול ותיקון, עד אשר תוך טיפוחם והרגלן הרב תגיענה לידי שלמותן. לשם הרכה זו חילק הגר"ס את המידות - לפי דברי אותו חכם - לשלש עשרה מידות וכו'. עיי"ש. (תנועת המוסר' ח"א עמ' 259) כמו"כ ראוי לציין

בספרי 'כתבי הסבא מקלם' בספר 'פנקס הקבלות' שהינו ספר שלם המביא את קבלות שנהגו בבית ה"ת של קלם: בתיקון המידות, קבלות של החבורות, וכמו"כ קבלות של הימים נוראים, ועריו"כ. וכמו"כ קבלות של גדולי המוסר כמרן הגר"ס זצ"ל והגר"ב וכו'. בסוף הספר הנ"ל (עמ' רמה) מובא פנקס מכת"י של תלמידו המובהק של מרן הגר"ס הגה"צ ר"נ אמסטרדם זצ"ל עם י"ג עיקרים שעליהם צריך לעבוד, עם 'ההרגשים' לכל מידה ומידה, ועם טבלה שערך בכת"י. צילום הטבלה נמצא בקונטרס 'בית חיינו' ח"א עמ' כ"ו. וכן בבית חיינו' הנזכר, מובאת שם הקדמה נפלאה ל'עבודת המידות' ע"פ פנקס וכו'. וכל בעל מ"ק צ"ש: 'כמו"כ בבית חיינו' ח"ו הובא מאמר מריה"ל ממיר על 'פנקס'; וכמו"כ בח"ב הובא מאמר מהרב פינקוס בעניין זה.

בספר 'פנקס הקבלות' הנ"ל בסופו בעמ' רלה-רמד, מובאים מאמרים נפלאים ע"כ, במיוחד המאמר הראשון (בעמ' רל"ט-רמא) מהס"ק מקלם. ואח"כ (בעמ' רמה-רנז) מובא פנקסו הנ"ל של הגה"צ ר"נ אמסטרדם זצ"ל. וכדאי להעתיק קטע קצר מדברי הגרש"ז ז"ל שם: 'וכן הוא הנהגת החכמים להיות להם פנקס יומי, לכתוב בכל יום את אשר קרהו כדי להתחכם על דבריו'. ולא נרחיב בידוע ובמפורסם, במה שנהגו חניכי קלם ונובחרדוק לנהוג ב'עשירי קודש' - שבו היו מתבודדים ובודקים את עצמם ואת קיום קבלותיהם. זהו בקיצור חלק א' מ'עבודת הפנקס': קבלות לפי מצבו, או ע"פ ספר מיוחד לכך כהנ"ל וכו'; עקביות יום ביומו לבדוק את הצלחותיו וכישלונותיו - ועי"כ משיגים הצלחות גדולות כפי שכתב המש"ל לעיל: 'כי רב התולדה הוא'. ועי"כ אפשר לקיים את דברי המס"י: 'שפשוש ומשמוש' וכו'. אפשר אף לעשות חשבון שבועי, חודשי ושנתי - ולראות מה הם אחוזי ההשגות וכו'.

אם כבר הוזכר לעיל ספר 'חשבון הנפש', ראוי לציין שבזמן האחרון קמו חולקים על הספר ומחברו, והודפס קונטרס שלם למען כבודו של מח"ס - בשם 'בואו חשבון', ובו מאמרים ארוכים ומנומקים על תועלת הספר ומעלת מחברו. ישנם מכתבים נוספים ממו"ק הר"ש וולבה ור' דב יפה זצ"ל במעלת הספר. הובא שם אף מכתב מהר"א כרמל ז"ל - תלמידו המובהק של המשגיח רא"א דסלר זצ"ל - שהינו העורך של הסדרה הנפלאה 'מכתב מאבאיהו', וכתב שם שרבו הר' דסלר זצ"ל המליץ ללו ולאחרים ללמוד את הספר, ואף לנסות להגשים את התוכנית המוסרית שבו. לפני שנים אחדות יצא הספר לאור, בהוצאה מחודשת עם הוספות רבות, ובספר זה הקדמה נפלאה וארוכה במעלת הספר ומחברו, והפרכת הטענות שכנגד; גדולי הדור עיטרו ספר זה בהסכמות נלהבות. חוץ מ'הטבלה' ו'הסימונים' על הקבלות - אם הצליחו או נכשלו, היו שרשמו את הצלחות בתור: 'פעולות'; ואת הכישלונות בתור: 'מכשולים'; כפי שהורשו לעיל את פנקסו של ריה"ל ממיר זצ"א - שקבלתו הייתה לעשות ה' פעולות' ביום כנגד רצוננו. חוץ מהסימון בטבלה, על האדם לכתוב ולפרט היכן קיים פעולות אלו; מרוב החשיבות לכתובת ה'פעולות', מסופר שאע"פ שהיה הסבא מקלם עני, ולפעמים אף לא היה לו אמצעים להסיק את ביתו בחורף הקר - היה ברשותו עט מזהב (!) כדי לכתוב את הפעולות, מרוב שייקר וכיבד זאת!

על עבודת ה'פעולות', בס"ד זכינו בעבר (אלול תשע"ו) לפרסם מאמר בעניין זה בעלוניכם הנפלא, ותשו"ח לכם על כך. כך מוסבר 'פנקס' בכללותו. אלא שראוי להוסיף בזה עוד מילין נכבדים.

לאחר ימי הרחמים והסליחות, ימים שבהם כל אחד מקבל על עצמו 'קבלות' לשפר את מצבו הרוחני - ראוי להציג בזה מאמר נפלא הכולל הוא את אופני המעקב וההתמדה על קיום קבלות הללו.

ואכן, במאמרנו זה נעמוד בס"ד על אחד מיסודי ודרכי ה'עבודה', שהיו נוהגים בישיבותיהם של בעלי המוסר בכלל - ובישיבות 'נובחרדוק' בפרט. כל מי שנתון ב'עבודה' עצמית, יקל מעליו ויעזור לו מאוד לנהל לעצמו יומן אישי-יומי, שבו יוכל הוא לבדוק הוא את יישום 'קבלותיו', ואף לבדוק את התקדמותו האישית - עליותיו ואף את ירידותיו וכישלונותיו חלילה. בעזה"י, בכך נעסוק במאמרנו זה.

'דרך הסוחרים'

רבינו בעל המס"י, לאחר שסיים להסביר בהרחבה את 'חובת האדם בעולמו' בפ"א מספרו - נכנס ובא להסביר איך מיישמים בפועל ולמעשה את הדרך שבה יעלה האדם ויעשה את 'חובתו בעולמו'. בפ"ב מסביר הוא את 'ביאור מידת הזהירות' ובפ"ג מסביר הוא את 'חלקי הזהירות'; ומסביר הוא שם בארוכה את העניין שהאדם צריך לפקח על עצמו - ולראות שמעשיו הטובים ישמרו; ומאידך - לברוח ממעשים רעים. וכך מסכם בעל המס"י עניין זה:

"כלל הדבר: יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם, ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומידה רעה, כל שכן עברה ופשע. והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו, כסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עיתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי, אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחז"ל הורונו בפרוש צורך החשבון הזה" עכ"ל. נראה שרבינו הרמח"ל חידש כאן מהלך של 'חשבון הנפש' כעבודת האדם, ז"פ מהלך של 'דרך הסוחרים'.

המעיין באגרת הראשונה של מרן הגר"ס ביאור ישראל' ראה שגם שם הוא מכוון למשל הזה של 'הסוחר במרכולתו' לעניינים של רוחניות, כדאי לעי"ש; וכמו"כ שם ביאור ישראל' עם פירושו של ר"א וייסבלום בהוספות א' וב' מרחיב בזה - ומביא אף את דברי המס"י אצלנו. וכל הפרק לפני הקטע הזה ולאחרי הקטע הכל סובב סביב 'דרך הסוחרים'. וכמו"כ כדאי להוסיף כאן קטע מדברי הרמח"ל במס"י סדר ה'ויכוח', בסוף פרק 'איש חכם יהיה' וז"ל:

"ותראה זה מצאתי, שאם לא יקבע האדם זמן חשבון לנפשו, אשר יפקח בו על ענייניה, וידקדק בהם בכל הדקדוקים אשר ידקדק איש רב הסחורה על עסקיו, לא יוכל להימלט מרשחות היצר בשום פנים (! ! !) והנה הוא נופל לבאר שחת מבלי דעת, כי איננו רואה הרעה הבאה אליו אלא אחרי היותו אבוד חס ושלום. וזה כלל גדול לחכמים ולטיפשים אין הבדל בניהם", עכ"ל. מבהיל!

דבר יום ביומו...

שנתבונן בדברי הרמח"ל הנ"ל - נבחין שהינם מפליאים ביותר. שאחרי שמביא את הצורך בבדיקת המעשים, משמוש ופשוש וכו'. קובע הרמח"ל: 'כלל הדבר' וכו'. ואח"כ מוסיף את הקטע 'הנני רואה צורך לאדם'. ולכאורה, מדוע טוב פעם לכפול ולומר את הנ"ל? ומה שהוסיף שם - לכאורה קשה מאד לביצוע, על כל יום ויום כלשונו: 'דבר יום ביומו'; ולא סתם בארעיות אלא - בקביעות גדול' ו'כסוחרים הגדולים'. והמפליא ביותר בלשונו: 'עיתים ושעות לזה'. ז"א, שבכל יום ויום בקביעות - ואף לקבוע זמנים קבועים כל יום ויום ולעסוק בזה שעות?!

[במאמר המוסגר: הגר"א אמר שכל הספר מס"י נכתב ברוה"ק? וקודם שנפרד ר"ז מסלנט מרבו ר"ח מוולוז'ין א"ל ר"ח: 'שהמס"י הוא יהיה מנהלו וכו'. וכ"כ דקדקו בדברי קודשו. ודווקא בפיסקה הזאת - חלק ממפרשי המס"י מפרשים את דברי רבינו זיע"א שלא כפשוטם. וידוע, שהח"ח זיע"א ערך חשה"נ כל יום לכה"פ שעתים: כפי עדות תלמידיו ומשפחתו בעליית הגג של ביתו - עד כדי כך שהיה מפחיד לשמוע את הח"ח, שכפי שידוע שריה"ל ממיר זצ"ל פ"א ההין לעלות ולשמוע מעט את הח"ח בעת שעסק בחשבה"נ - וברח משם כל עוד נפשו בו... וכי יעלה על הדעת שהח"ח שהיה רשכבה"ג בהנהגת הדור ובכל ענייני הדור - יבטל תורה ב' שעות ביום על חשבון נפשו (!)?]

כמו"כ, בראותנו דברי הרמח"ל במס"י סדר ה'ויכוח' שהובא לעיל: 'שאם לא יקבע האדם זמן חשבון לנפשו וכו'. לא יוכל להימלט מרשחות היצר בשום פנים, והנה הוא נופל לבאר שחת מבלי דעת' וכו' ולכן השאלה המתבקשת אחרי ההבנה בהכרח יום יומי בחשבון הנפש - שהינו כ"כ מועיל: 'כי רב התולדה הוא' - כדברי המס"י. וח"ו בלי חשבון זה: 'הנה הוא נופל לבאר שחת' - מה עלינו לעשות כדי להיות מאותם אלו שעורכים חשבון הנפש?

ידועה ומפורסמת היא אמרתו של רשכבה"ג ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל: 'אי אפשר להיות עובד ד' בלי פנקס'! בתנועת המוסר' ח"ג על ה'סיק' מסלבודקא, הוקדש פרק שלם (פ"י) על פנקסו ויומנו של הרנצ"פ זצ"ל, שהינו מלא רמזים בעבודת ד' האישית שלו. רבינו הרמח"ל, הראה דרך ב'חשבון הנפש', שעל האדם לרשום את דבריו ברוחניות כמו סוחר. 'סוחר' רושם כל דבר שלפניו ברצינות, בדיקנות, וביעילות ברבית; כל הכנסה, כל הוצאה, כל הו"א של רווח - וכמו"כ כל פגע והפסד. כידוע, שרוב גדולי ישראל קבלו על עצמם קבלות בלימוד התורה"ק, ביר"ש, בהנהגות ובמידות. וכבר נדפסו ספרים שלמים על קבלות והנהגות טובות מגדולי החסידות מהבש"ש, שנקרא 'צוואת הריב"ש' - ועד אחרוני האדמו"רים, ובכולם רואים את הקבלות שלהם. וכמו"כ רבותינו 'בעלי המוסר' - כהגר"ס ותלמידיו - קבלו על עצמם 'קבלות', במיוחד בעריו"כ ואף בומנים אחרים. כמובן שקבלות צריכים לקבל - ובמיוחד צריכים לקיימם...

ולכך נועד ה'פנקס' - לעשות מעקב יומי, האם הקבלות התבצעו, או שלא התבצעו חלילה. בד"כ 'העובדים' שהיה להם 'פנקס', היו מכינים טבלאות עם הגדרים למשך השבוע או הזמן הקרוב - שבו היו מציינים האם הקבלה קוימה או שלא קוימה. וכמו"כ היו בוחנים בכמה אחוזים הקבלה התקיימה, וכמו"כ באיכות ובכמות וכו'. שהרי תמיד אפשר לשפר ולייעל; כמו"כ היו כאלו שהיו 'קונסים' את עצמם במקרה והקבלה לא קוימה.

פנקס העבודה - המשך

לכתוב במגילת ספר הדברים...

כתב רבינו יונה בספרו 'שערי תשובה' (א' ח): 'וכן ראוי לכל בעלי תשובה, לכתוב במגילת ספר הדברים שנכשלו בהם, ומשאלו בהם, והמציאות אשר צצרו בקיומם, ולקרוא בספר זכרונותם בכל יום' עכ"ל. מוכח מדבריו, שכל אחד ואחד צריך 'פנקס' - שהרי כאו"א הוא בגדר 'בעל תשובה' בנושא שהוא כרגע עובד עליו. כמו"כ האור החיים הקדוש בפר' ואתחנן על הפסוק: 'וידעת היום והשבות' (דברים ד' ט), הביא את דברי הוזהר הק' על 'מארי דחושבנא', שהפירוש שהוזהר מביא, זהו העניין של 'חשבון נפש' בכל יום ויום. וז"ל הוזהר: "מאן אינון מארי חושבנא, אינון דכל לילה עבדי חושבנא בנפשייהו במה דעברין בההוא יומא ומתקנין אורחיהו" וכו'.

(וזהר ח"ג קע"ח). עוד דבר שהרבו לכתוב 'בפנקס' הוא עניין 'הרגשים' מוסריים. וכך נמצא גם כתוב בקבלות מכת"י מרן הגר"ס מערי"כ: "לעשות סימן באלף בית לרשום המקומות מאמרי חז"ל המרגשים ועשו רושם בנפשו", עכ"ל. ז"א, שהגר"ס מייצע לשומעי לקחו, לעשות 'פנקס', ובו לרשום את 'הרגשים' שעושים עליהם רושם. וכן כתב בהמשך: "להיות שגורים על לשוננו מאחז"ל שהכו שורש בליבו" עכ"ל. דהיינו, שאחד מ'לי המלחמה' של 'העובד' זה 'עולם התלמיד' היות שא"א לנצח את הניצח אלא בנשקו. היות והוא 'ממלא' את האדם בהרגשים מוטעים - של מידות ותאוות. והאפשרות לנצח אותו הינה, ב'הרגשים אמתיים'. קרי: 'ליהמו' בהתפעלות; ולכן, בעת שהאדם רושם את הרגשותיו ומפתח אותם בליבו - זהו הנשק הכי יעיל נגד היצר. ראוי לציין, שעל העניין של 'לימוד המוסר בהתפעלות', צריך מאמר מיוחד, אלא שכאן נגענו במה שנוגע ל'פנקס העבודה'.

ב'נובהרדוק' הרבו לכתוב הרגשים, אך דא עקא שרובם אבדו בשואה. אבל מהמעט שכן ניצלו - נמצאים בחבורות 'אור המוסר' 'חיי המוסר' 'אל המבקש', ועוד. בשנים האחרונות יצאו ב' ספרים שבהם לוקטו מעט מהקבלות שהיו בישי' נובהרדוק וכמו"כ מעט מאלו 'הרגשים'; האחד: "פנקס הקבלות והוועדים נובהרדוק" - הנקרא "נר ליצהר"; והשני נקרא: "קרבן ליצהר"; רוב ככל תלמידי נובהרדוק העלו על הכתב את הרגשותיהם, יעידו ע"כ ספריהם של גדולי תלמידי הסבא זצ"ל; כמו"כ הספר 'גווילי אש', שמרכז מעט מההרגשות של גדולי ותלמידי נובהרדוק. הפליא לעשות תפילה ר' חיים זיזיק"צ זצ"ל שכתב עשרות (!) ספרים בהרגשות המוסר. והוא היה כמעין הנובע בזה. כמו כן, נמצא בספריו ובכתביו של הגה"צ רבי ראובן מלמד זצ"ל חניך ישיבות נובהרדוק, ולאחר מכן מגדולי תלמידי המשגיח דפוניבו, הרבה דוגמאות ל'קבלות' וגדרים, ממה שרשם בישיבות נובהרדוק - ואף לאחר מכן בימי שמושו אצל רבו האור יחזקאל זיע"א.

יפה המשיג זאת א' מגדולי העובדים שהיו בישיבות 'נובהרדוק': לוחם שיוצא למלחמה - הוא צריך וחיוב נשק; האם הוא יכול לבא עם מחסנית אחת? לא! הוא צריך מצבורים של נשק! מחסנים של נשק! כמו"כ 'העובד' צריך מצבורים גדולים של 'הרגשים', ומחסנים מלאים 'הרגשים' לנצח את המלחמה הגדולה הזאת! ידוע שהסבא מקלם זצ"ל, רשם את כל הרגשותיו, ולא היה מוכן למוסרם לתלמידיו הקרובים ביותר, אלא תמורת השלום שגן! הוא החשיב זאת עד למאד - ולפעמים היה מגלה 'סוד' כזה רק אחר שלוש שנים!

כפי שצינו את דברי האוה"ח לעיל, בשם הוזהר על 'מארי דחושבנא', היו עובדי ד' שהיו כותבים ב'פנקס' חוץ מכל הנ"ל, גם את כל 'מהלך היום', ועי"כ היו מוצאים את מה שעליהם להתחזק ביות; היו כותבים הם את מעשיהם וגם את מחשבותיהם - וכן היו מגלים את צפונות ליבם. כמו"כ מסופר, שהסבא מקלם היה מעביר במוחו בכל ערב את כל מעשיו, ואת כל 'מחשבותיו' (!) שהיו לו במשך היום - ועי"כ היה עושה חשבון נפשו. כמו"כ כפי שכתב לעיל על 'ההרגשים' ד' - שהיו כותבים מקרים שבהם ראו ובטחון, היו מרבים בכתובת הרגשות 'חסדים' ד' - שהיו כותבים מקרים שבהם ראו 'השגחה' בחוש, וכך היו מחזקים את נפשם באמונה ובטחון. מסופר שהגר"י לוינשטיין זצ"ל היה משלם לבנותיו כסף עבור כל פעם שהיו מספרות לו מקרה 'השגחה', אע"פ שהיה דחוק מאוד בפרנסתו אז - כדי לחנכם לדבר העצום הזה.

כדי להעתיק כאן קטע מהספר "לב הארי" לר"י נקריץ זצ"ל, חתנו של הגה"צ ר"א יפה"ן זצ"ל ור"י "בית יוסף נובהרדוק" בניו יורק וז"ל: "יש מושג השגור בשפה המוסרית של נובהרדוק, בו היו משתמשים בבית המוסר והוא: 'צו קומען צו זיך'. ופירושו: 'להגיע אל עצמו'. וזאת הייתה 'הגרסה דינקווא' שלנו. בחודש אלול היו מרבים לשהות בבית המוסר; והיה אחד שישב ולמד בחודש אלול משך שבועיים כל יום מתשע בבוקר ועד אחד בצהריים (!) מוסר. והנה ניגש אליו חברו באומר: 'לכה, ונתדבר קצת בענייני מוסר' והלה השיבו: 'איך ביכולתי - יען כי לא הגעתי עדיין על עצמי'. הגעו בעצמכם: למד מוסר בכל יום מתשע עד אחת, וכל היום היה מלא וגדוש צדיקים וחסידים וסייגים נוראים שקיבל עליו, כל היום היה שקוע בתורה ובעבודה - ועדיין לא הגיע אל עצמו' !!! עכ"ל.

וכך נהגו רבים וטובים בישיבות המוסר בכלל, ובישיבות 'נובהרדוק' בפרט, לעבוד עם 'הפנקס' ככל האפשר כדי להגיע למעלות רוחניות עליונות, עד שהכינוי של הפנקס בישיבות נובהרדוק הוא: 'רכון לעוה"ב'...! מכאן הסבא הפשוט מדוע הרמח"ל כתב "שצריך לכך עיתים ושעות דבר יום ביומו" שכמו שהאדם משקיע כ"כ כוחות בעסק תורה"י, בלימודה, ידיעתה, הבנתה, עיונה, קיומה וכו'. כך עליו להשקיע רבות בנפשו, ובמידותיו וכו'. וידוע מה שאמר הר"י לוינשטיין מפוניבו: זצ"ל ביארצייט של הגר"ס במעמד כל 'הגדולים' דא: "שאפשר להיות גאון עצום בתוה"כ ועם הארץ במוסר"! אפשר לראות עוד בהרחבה ע"כ: בספר 'דגל המוסר' בסופו, במדור 'הוי הישיבה' כולו, במיוחד בפרקים: 'הוועד' - שם יש דוגמאות וטבלאות לעבודה מעשית; כמו"כ בפרקים: 'בירור המצב'; 'תקופת הבדידות'; 'הפעולות'. כמו"כ בספרים "נר ליצהר" ו"קרבן ליצהר" "פנקס הקבלות והוועדים נובהרדוק" ב"כ הנ"ל.

כמו"כ בתולדות ישיבת בית יוסף לר"י נקריץ זצ"ל, (בסוף ספר "המוסר והדעת") כתב ע"כ בקיצור נמרץ: "פרק מיוחד בעבודת המוסר הייתה שיטת ניהול החשבון ע"י העובד במוסר בדבר מעשיו ופעולותיו בכל יום. בשביל להרגיל עצמו בכך, היה העובד מנהל פנקס מיוחד שהיה רושם בו לעצמו קצת פעולותיו 'בין אדם לחבירו', ופעולותיו ש"בין אדם למקום" ובוה היה רושם לעצמו תיאור ממהלך היום שלו. פעמיים בשבוע היו היחידים חברי הוועד מתוועדים יחדיו לבירור מעשיהם, והיו מציעים "פעולה" את לרונם ולמופת, ומנחמים ומבוררים את הפעולה הנידונה, ומתווכחים בניהם על כוחות הנפש שנתגלו באותה פעולה, וכיצד הייתה פעולה זו צריכה להיעשות בשלמות, ומה החסיר בה מי שעשה, למען ידע איך לעשות בעתיד ולתקן מה שהחסיר. עבודה חינוכית רגילה זו נמשכה כל השנה" עכ"ל.

כדי להעתיק כאן קטע מבהיל על הרעיון שהובא בספר "לב אליהו" לרא"ל זצ"ל. (עמ' 42 במהדורה חדשה תשס"ה) בתחילת מדור מעשים והנהגות: "אמלא בקשתו לספר מה שראיתי אצל מרן הגה"צ ר' אליהו זצוק"ל ואספר מעשה נפלא שראיתי במו עיני: פעם אחת הזכיר מרן זצ"ל באחד מן הוועדים שכל אחד חייב לעשות חשבון העוונות שנכשל בהם רח"ל, ולרשום אותם בספר כדי לידע לשוב עליהם בתשובה שלימה, וגם לידע להיזהר מהם על להבא. את חשבון העוונות יש לכתוב ברמיה, כדי שאם יראה מי שהוא אחר לא יוכל להבין. ולדוגמא הוציא מרן ז"ל פנקס אחד קטן בלוי ומיושן מרוב הימים, ואמר בפנקס הזה הוא רשם כל חטאיו מאז שנעשה בר מצווה... וכו'... אחרי כמה שבועות נכנסתי לבית הר' שמעוניבניך כדי לקחת אותו להישיבה, וכשנכנסתי לחדרו ראיתי שהיה בוכה קודם כניסתי, והפנקס הנ"ל היה פתוח לפניו, ואמר לי שאיננו מוכן עדיין לבוא להישיבה ושחזור לקחתו בעוד חצי שעה בערך... עכ"ל. כתב התיאור הנ"ל כתוב שם שרא"ל זצ"ל היה אז כבר בן תשעים שנה!

עוד מובא בשם הגר"א זצ"ל: שאחר פטירתו של מו"ר הגה"ח רש"י מקלם זצ"ל, מצא ר"ל בפנקסו של הסבא שהיה לו דרך עבודה של תיקון המידות שעבד בה במשך ימי חייו. (בית קלם) ח"ב עמ' רצא)

לסיום המאמר ציינן, שאף גדול ישראל ותפארתו מרנא ורנבא רבי עקיבא איגר זיע"א, היה מנהל 'פנקס', ובו היה רושם את מעשיו מידי יום ביומו, ובכל ערב היה מבקרם אם נעשו כשורה. (הובא ב'סדרת תיקון המידות' ח"א עמ' כח, על פי ספר 'חוט המשולש').

לפני סיום המאמר, כדאי לציין עניין יסודי ועיקרי שבו השתמשו ב'פנקס'. בישי' 'נובהרדוק' כינו זאת: כתיבת 'רשימות' - מלשון התרשמות. דהיינו, שממה שהאדם התרשם מהמאורעות והמשכחות שחולפים ועוברים עליו, נוצר 'רושם' בלב, וכתב זאת ב'פנקס' - וזה בכדי לבחון את הרגשות האדם, ועפ"ז לדעת מה הוא 'חושב באמת', ומה הוא 'מרגיש באמת'. למען האמת, שגם לזה צריך מאמר מיוחד. בשפה 'הנובהרדוקאית' כינו זאת: 'בירור המידות'; והסבא נובהרדוק מסר נפשו ע"כ, ולכן הינו חלק מ'סידור העבודה', עד כדי כך שה"ס אמר ע"כ: "מי שלא למד לברר מידותיו, הרי הוא כסומא שלא ראה מאורות מימיו"! עד כדי כך! וההוזה"ל כתב בהקדמה לספרו: אמר אחד מהחכמים: "למדתי לברר מידותי כיה שנה"!

ספרו של הסבא 'מדרגת האדם' מלא בכל מקום אפשרי בשיטתו ודרכו ביסוד הזה של 'בירור המידות'. 'בתנועת המוסר' בח"ד הקדיש המחבר את פרק י"ז - שמסכם בקצרה את דרכו של הסבא ב'בירור המידות' - המכונה: 'בירור המידות והמעשים'.

לאחר שהבנו את הצורך ב'בירור המידות', עלינו מוטל להבין איך משתמשים בזה? איך משיגים את 'בירור המידות'? שהרי אחד מהדברים שבהם השתמשו 'בפנקס', זה לכתוב את הרשימות והמחשבות - ועי"כ הבינו את המידות שלהם, והצליחו 'לבררם'.

ר"ח זיזיק"צ בספרו 'המאורות הגדולים' (בערך הסבא זצ"ל סי' רי"ז) מביא את אמרתו של הסבא זצ"ל מתוך ספר 'חיי המוסר' וז"ל: "בתיקון המידות ישנן ב' דרכים: או שיתעמל ויתחזק ברצון תקין ואמץ להשיג תוצאות; או שיחזק את עצמו ב'בירור המידות', ע"י רשימותיו וחיותיו ומידותיו בכתב, בכדי לעבור עליהם מתוך עיון רב וביקורת עצמית" עכ"ל. כנראה בחוש, שהדרך השנייה היא אומנם איטית - אך הבטוחה יותר; דהיינו, לכתוב את הרשימות' של האדם, ואח"כ לעבור ולהתבונן בכך וכו'.

כמו"כ, הביא ב'מאורות הגדולים', ב' עובדות כאלו על מרן הגר"ס זצוק"ל: "פעם בשבתו במסיבת חכמים עסוק בשיחה עמוקה, ראוהו רושם באותו זמן מבלי תשומת לב

לפני סיום המאמר, כדאי לציין עניין יסודי ועיקרי שבו השתמשו ב'פנקס'. בישי' 'נובהרדוק' כינו זאת: כתיבת 'רשימות' - מלשון התרשמות. דהיינו, שממה שהאדם התרשם מהמאורעות והמשכחות שחולפים ועוברים עליו, נוצר 'רושם' בלב, וכתב זאת ב'פנקס' - וזה בכדי לבחון את הרגשות האדם, ועפ"ז לדעת מה הוא 'חושב באמת', ומה הוא 'מרגיש באמת'. למען האמת, שגם לזה צריך מאמר מיוחד. בשפה 'הנובהרדוקאית' כינו זאת: 'בירור המידות'; והסבא נובהרדוק מסר נפשו ע"כ, ולכן הינו חלק מ'סידור העבודה', עד כדי כך שה"ס אמר ע"כ: "מי שלא למד לברר מידותיו, הרי הוא כסומא שלא ראה מאורות מימיו"! עד כדי כך! וההוזה"ל כתב בהקדמה לספרו: אמר אחד מהחכמים: "למדתי לברר מידותי כיה שנה"!

ספרו של הסבא 'מדרגת האדם' מלא בכל מקום אפשרי בשיטתו ודרכו ביסוד הזה של 'בירור המידות'. 'בתנועת המוסר' בח"ד הקדיש המחבר את פרק י"ז - שמסכם בקצרה את דרכו של הסבא ב'בירור המידות' - המכונה: 'בירור המידות והמעשים'.

לאחר שהבנו את הצורך ב'בירור המידות', עלינו מוטל להבין איך משתמשים בזה? איך משיגים את 'בירור המידות'? שהרי אחד מהדברים שבהם השתמשו 'בפנקס', זה לכתוב את הרשימות והמחשבות - ועי"כ הבינו את המידות שלהם, והצליחו 'לבררם'.

ר"ח זיזיק"צ בספרו 'המאורות הגדולים' (בערך הסבא זצ"ל סי' רי"ז) מביא את אמרתו של הסבא זצ"ל מתוך ספר 'חיי המוסר' וז"ל: "בתיקון המידות ישנן ב' דרכים: או שיתעמל ויתחזק ברצון תקין ואמץ להשיג תוצאות; או שיחזק את עצמו ב'בירור המידות', ע"י רשימותיו וחיותיו ומידותיו בכתב, בכדי לעבור עליהם מתוך עיון רב וביקורת עצמית" עכ"ל. כנראה בחוש, שהדרך השנייה היא אומנם איטית - אך הבטוחה יותר; דהיינו, לכתוב את הרשימות' של האדם, ואח"כ לעבור ולהתבונן בכך וכו'.

כמו"כ, הביא ב'מאורות הגדולים', ב' עובדות כאלו על מרן הגר"ס זצוק"ל: "פעם בשבתו במסיבת חכמים עסוק בשיחה עמוקה, ראוהו רושם באותו זמן מבלי תשומת לב

מעלת המנוחה

מִרְנָה רַבִּי אַבְרָהָם יִפְהָן זצ"ל

מצאנו שהמשכן ובית המקדש נקראים מנוחה, כמו שהוא אומר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (דברים יב, ט), וכן: "זאת מנוחתי עדי עד" (תהילים קלב). בוראי לא שייך מושג של מנוחה אצלו כביכול, אלא, הכוונה שמקום השראת שכינתו - עבורנו היא מנוחה. והוא על פי מה שבארנו, שבמקום שעובדים להקב"ה בסדרי העבודה - מתחזקת השכל וההכרה, וגובר האדם לשעתו על רתיחת גופו. וכאשר הגוף נח מענייניו ותביעותיו - משיג האדם לשעה את המנוחה הדרושה לו להשגה שכלית.

וזהו כוונת רבינו יונה בברכות (ו): במה שאינא בגמרא שהיוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. ופירש שם וז"ל: "הטעם משום שנראה שיוצא מן הטורח אל המנוחה, והוא ההפך, שבית הכנסת הוא בית התפילה היא מנוחה ויש לו לשמוח בישיבתו בה. וכן אמרו ז"ל (מגילה י) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים. הנה המקומות שהיו מקריבין בהם הקרבנות ומתפללים נקראים מנוחה ונחלה" עכ"ל.

לצענו, כמה רחוקים אנו מסוג מנוחה כזו שנוכל על ידה לסבול שני מיני משאות - שזהו מדרגה של מנוחה תמידית. הלא רחוקים אנחנו אפילו ממנוחה לשעה, שהרי לא רק שאנו בורחים מבית הכנסת, אלא אפילו בעמדינו שם אנו דחופים ומבוהלים... טרודים אנו בתפילתנו בהרהורי משא ומתן... העצה היא: רק 'התבוננות'! רק בנתינת רווח בין פרשה לפרשה, לעשות 'חשבון הנפש', להתחזק ב'בטחון' ולמעט הטרדות. על ידי 'הסתפקות' כפי האפשר, ולקבוע עיתים להתבונן על העניינים העומדים ברומנו של עולם היודעים לנו בכחינה שכלית, אבל אינם נקלטים היטב על ידי מיעוט שימת לב להם.

אם נתמיד בזה ללא לאות נזכה למנוחת הנפש שתאפשר לנו לא רק לעבוד את ה' מתוך ישוב הדעת - אלא גם לזכות את הרבים.

וירא מנוחה כי טוב

אמרו חז"ל: "בן נח שבשבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח, כב; סנהדרין נח:).

הבריות כולם נחלקו לשני סוגים: אומות העולם וישראל. תפקידם של אומות העולם הוא לרתום את עצמם ליישוב העולם, לעבדה ולשמרה כפשוטו בעבודה גופנית; ישראל - להבדיל - זכו למה שאמרו חז"ל עה"פ: אדם לעמל יולד (איוב ה) שנולד לעמל של תורה, ורבה מפרש שם שכלם נולדו לעמל ואשרי מי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה (סנהדרין צט). וזה על פי תרגום יונתן על הפסוק לעבדה ולשמרה (בראשית ב, טו) שנאמר באדם: "למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודאה", פירושו, להיות יגע בתורה ושומר מצוותיה.

תפקידם של ישראל להיות אנשי מנוחה ששכלם יהיה חופשי מרתיחת דרישת עולם הזה כדי שיהיו פנויים לעמל של התורה ולהשגות שכליות.

אומות העולם בזמנינו על ידי ההמצאות הטכנולוגיות שנתגלו ממלאים את העולם בשאון עמלם. שטח מפעליהם נמשך מעמקי הארץ עד רומי שמים. אבל כל כך מזעזעים ארץ ומלואה עמלם הכביר - עד שנגזלה כל מנוחה מן העולם, וכאילו כולו אומר עמל הגוף, עד כדי כך שהולכים ומתמעטים אנשי השכלה שאינם קשורים באיזה אופן לפיתוח הטכנולוגיה.

אולם אנו שהוטל עלינו עמלה של תורה, מוכרחים ללכת נגד הזרם של העולם הסואן ומתגעש ולהשלים את המנוחה שכל כך חסרה בחיים היום יומיים. וכל מה שהם מרבים ישוב ופיתוח העולם הרי מרבים חורבן השכל ומכבידים יותר ויותר עלינו להגביר את הצורה על חומר כה עצום.

בית היוצר להשגת המנוחה: התפעלות מוסרית!

אמנם להשיג הסגולה היקרה הזאת של 'מנוחה' צריכים לבית יוצר - ואי אפשר בצורה ארעית; וכמו שאמרו חז"ל: יעקב קראו בית (פסחים פח) שנאמר אל בית אלקי יעקב (ישע"י ב). דווקא באופן כזה יוכל להתקיים: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה" (עובדיה). וכמו שבבית יוצר שום דבר אינו זו בלי מקור של כח אם באש פטיש וסדן, אם באלקטרי או גז - כמו כן בבית היוצר הרוחני מוכרחים לכח של אש של התפעלות מוסרית!

מי שזכה לראות את הסבא ז"ל ראה איך שהיה הולך וטוער בלמוד המוסר ובדבור במוסר, ובתביעות על מצב בית המדרש ועל החבורות בפרט, והכל בלהבת קדש; ולפתע - כבר איננו והנה כבר אחורי העיר, צועד ל'בית המוסר', ל'בית הבדידות' להשיג 'מנוחה'. וכמוכן שבשבו לא צעד פסיעה גסה, שהרי שם עזב טרדותיו ופרק ממנו עול החשבונות, כלומר טרדות הרבים שהיה סובל על שכמו, ואפילו טרדה דמיונית זו היה בכוחו להסיר ממנו וליישב דעתו, כידוע דרכו בקודש. זהו כח של מוסר הנלמדת בבדידות שמביאה לידי מנוחה, ושכל מעשיו יהיו נעשים על פי אותם מחשבות והחלטות שנחלטו בבית המוסר!

גם ה'עולם' מבקשים מנוחה - אבל אצלם מתקיים מאמר החכם: (חזו"ל" שער הפרישות פ"ז): "בקשו המנוחות - ונפלו באנחות" בקשת המנוחה שלהם נובע מרצון לשלווה. אבל המקור הטהור להשגת המנוחה הוא רק: "וירא מנוחה כי טוב... ויט שכמו לסבול" דהיינו: שהשגת המנוחה האמתית היא רק ע"י: 'בטחון', 'סבלנות' - ו'שבירת המידות'.

(ה'מוסר והדעת')

"ונח מצא חן בעיני ה'" (בראשית ו, ח). ואינא בזה ע"כ, שעל ידי זה שהיה אדם נח ומיושב - מצא חן בעיני ה'.

גודל של מדת 'המנוחה', יכולים להבין ממעשה בראשית שכתוב שם: "ויכל אלקים ביום השביעי". ופרש"י שם: מה היה העולם חסר? מנוחה! באת שבת, באת מנוחה.

באמת כל מעשה בראשית מהחל עד כלה מראים על מעשי ה'. כמו שכתוב: "השמים מספרים כבוד אל" (תהילים יט). ובפרט האדם שנברא בסוף, שחכמתו היתה גדולה ממלאכי השרת (ילקוט ב, כג) והיה בעל השגות גבוהות וחכמה רבה, והכרתו בבוראו היתה הכרה חושית. ואם כן הבריאה הייתה דבר שלם, מעשה ידי של הקב"ה המכירים את בוראם ומשבחים אותו, ולשם מה, איפוא, הייתה חסרה עוד 'מנוחה'? הרי כל הבריאה היתה שלשלת של הכרה ואמונה - ואיזה צורך היה לנו?

מטרת המנוחה: 'התבוננות וקליטה'

התירוץ הוא, שצורך גדול היה בכל זאת במנוחה לשם 'התבוננות וקליטה'. כן מצאנו בתורת כהנים ריש פ' ויקרא (הובא ברש"י שם) וז"ל: "ומה היו הפסקות משמשות? ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, ובין ענין לענין. והלא הדברים קל וחומר ומה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוח הקודש צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין על אחת כו"כ הדיוט (הלומד) מן ההדיוט" עכ"ל.

הרי לפנינו סוד גדול שבריאיה חמרי (הכי צרה שתהיה) אינה קולטת את המושכלות קליטה גמורה אפילו ע"י ידיעה חושית; ולכן צריכים התבוננות שתקלט הידיעה היטיב, ששת ימי בראשית היתה כל כולו נסים של בריאת יש מאין - ואדם הראשון היה בעל השגות הכי גדולות וראה פועל ה' בחוש, ובכל זאת היה צריך ליום של מנוחה שיקלטו העניינים! וכן משה רבינו שהיה לומד מפי הגבורה היה צריך להפסקות להתבונן בין פרשה לפרשה.

והובא עלינו להתבונן היטב ב'מידת המנוחה' ולא לטעות בהבנתו. היות שמאז שהסתופסנו בצילוי של הסבא ז"ל היה תמיד שקלא וטריא איך מותר להירא שמים, הבעל מוסר, שנסאו לבו ונדרבה רוחו ושואף לקרבת אלקים להתדבק בבוראו במחשבתו ודבורו לשמה, שהרי על ידי זה יאלץ להתרחק ולפרוש מענייני העולם - בעוד שמוטל עליו להיות ממציקי הרבים!?! אילו היה בידו להתבודד בעבודתו, מרגיש היה בנפשו שהיה מתעלה בסולם המדרגות אשר מנה ר' פנחס בן יאיר בכרייתא שלו - אבל מאידך גיסא, איך יפקיר עולם ומלואו?

פתרון לבעיה זו יש לנו ללמוד מנח. אדם כמוהו שנשא על שכמו כל אחריות הדרושה, עסק מאה ועשרים שנה בבניין התיבה ובהוכחה לבני דורו; אחר כך בשעת המבול לא היה לו מנוחה מהטרדה התמידית של שרותו לבעלי חיים למיניהם - ובכל זאת לא נפל ממדרגתו ברוחניות! ואחרי שנגמר המבול זכה לנבואה והקריב קרבן שהיה לרצון, ונשבע הקב"ה שלא יביא שוב מבול על העולם. ואיך לכלל שני הפכים בבת אחת - עול הציבור ועבודתו האישית? הוי אומר על ידי זה שהיה איש מנוחה!

ביששכר כתוב: "וירא מנוחה כי טוב" (בראשית מט, טו), וכתב שם הספורנו וז"ל: "וזה ראה, שהמנוחה בשלמות המושכלת אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם, שהוא הטוב והתכלית המכוון. ויט שכמו לסבול, שני מיני המשא - והם עול תורה ועול צבור; כמאמרם ז"ל: האי צורבא מרבנן דאינא באתא כל מילי דמתא עליה" עכ"ל.

ביאר לנו הספורנו שעל ידי זה שהשכל בשלמותו - אז נח הנפש. והכוונה, שכאשר השכל שולט באדם, אז האדם במנוחה מתסיסת רצונותיו ושאפותיו, כמו שכתב ה'חובות הלבבות' בהקדמה ל'שער הבטחון', שהבוטח בה' בחר לו מלאכה שיש בה יותר מנוחה לגוף ומשארית לו פנאי לעבודת ה', בהבינו שהסבה לא תוסף לו כלום. ומביא שם את הפסוק "בנאות דשא יריבציני על מי מנוחות ינהלני" (תהילים כג). ומבואר, דעל ידי חזק הבטחון - סמוך ובטוח הוא שימצא פרנסתו; ושלוות הנפש היא חלקו במקום הבהילות שרוב בני אדם שרויים בה, במה שנוגע לפרנסתם. במצב הזה מסוגל האדם להשגות שכליות, אבל לא כאשר הגוף ורצונותיו מבהלים אותו.

בגיא צלמוות - על מי מנוחות!

אולם אצל דוד בעצמו מצאנו עוד יותר מזה, שאפילו כשהיה בסכנה היה בטחוני כ"כ חזק בה' שהיה בתכלית המנוחה! שהרי שם אומר: "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירע רע" ובכל זאת סמוך לו כתוב: "על מי מנוחות ינהלני"! הרי בתוך הגיא צלמוות ממש - היה דוד כאילו שרוי על מי מנוחות! מדרגה נפלאה זו באה לו על ידי זה שהיה בוטח לגמרי על הקב"ה! כמו שהוא אומר: "נפשי כגמול עלי אימו" (תהילים קלא). וממילא שום דבר לא היה יכול להפריע את שלוות נפשו.

בודאי דרוש התבוננות והתבודדות רב עד שיגיע למדרגה של שלמות המושכלות (כלשון הספורנו) שכל כך תתחזק השכל עד שהנפש הבהמית לא תפריע עם רצונותיה ושאפותיה; ועוד הרבה עמל דרוש שמדרגה זו תקבע אצלו בתמידות - להיות נח ומיושב.

אדם שזכה לזה - הוא הוא המוכשר למשא הכפול של עול תורה ועול ציבור כיששכר!